# QADIMGI RIMDA TALIM TIZIMI: GREK ANANALARINING DAVOMCHILIGI

Osiyo Xalqaro universiteti
magistri
**Kudratova Nigora Islomovna**

***Annotatsiya:*** *Mazkur tezisda qadimgi Rimda ta'lim tizimining shakllanishi va rivojlanishida yunon (grek) an'analarining o'rni tahlil qilinadi. Xususan, Rim jamiyatida o'qish, yozish va hisoblashga asoslangan ta'lim tizimining joriy etilishi, grammatika va ritorika fanlarining ustuvor ahamiyat kasb etishi yoritilgan. Tadqiqotda yunon ta'lim modeli Rimda nafaqat qabul qilingani, balki ijtimoiy-siyosiy ehtiyojlarga moslashtirilgani asoslab beriladi. Shuningdek, ushbu ta'lim tizimi keyingi G'arb ta'lim an'analarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatgani ilmiy jihatdan izohlanadi.*

***Kalit so'zlar:*** *qadimgi Rim, ta'lim tizimi, yunon an'analari, enkyklios paideia, grammatika, ritorika, klassik ta'lim, savodxonlik, ijtimoiy tarbiya, G'arb ta'limi, madaniy meros, pedagogik tizim.*

Ta'lim tizimi har qanday jamiyatning ijtimoiy, siyosiy va madaniy rivojlanish darajasini belgilovchi muhim institutlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, qadimgi sivilizatsiyalar doirasida shakllangan ta'lim tizimlari keyingi davrlar pedagogik tafakkurining rivojlanishida metodologik asos vazifasini bajargan. Shu nuqtai nazardan, qadimgi Rim ta'lim tizimi o'zining murakkab tuzilishi, ijtimoiy yo'naltirilganligi hamda davlat boshqaruvi bilan uzviy bog'liqligi bilan alohida ilmiy qiziqish uyg'otadi. Mazkur tizim nafaqat bilim

berish vositasi, balki jamiyatda fuqarolik ongini shakllantirish, siyosiy madaniyatni rivojlantirish va ijtimoiy tartibni mustahkamlashning muhim mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi.

Qadimgi Rimda ta’lim tizimining shakllanishi va rivojlanishi bevosita tarixiy jarayonlar, xususan, hududiy kengayish, madaniy almashinuv va ijtimoiy tabaqalanish bilan chambarchas bog‘liq holda kechgan. Yunon sivilizatsiyasi bilan o‘zaro aloqalar natijasida Rim pedagogikasi yangi mazmun va shakl kasb etib, nazariy bilimlar bilan boyitilgan kompleks tizimga aylangan. Bu esa ta’limning mazmunini tubdan o‘zgartirib, uni shaxsning intellektual, nutqiy va mantiqiy salohiyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan faoliyat sifatida shakllantirgan. Shu bilan birga, ta’lim jarayonining davlat boshqaruvi ehtiyojlari bilan uyg‘unlashuvi uning pragmatik yo‘nalishini kuchaytirgan.

Mazkur tadqiqotda qadimgi Rim ta’lim tizimining shakllanish omillari, strukturaviy xususiyatlari va pedagogik tamoyillari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Xususan, uning bosqichli tashkil etilishi, o‘quv jarayonida qo‘llanilgan metodlar hamda yunon pedagogik merosining ta’siri kompleks yondashuv asosida yoritiladi. Shuningdek, Rim ta’lim tizimining ijtimoiy funksiyalari va uning keyingi Yevropa ta’lim an’analari rivojiga ko‘rsatgan ta’siri ham tahlil qilinadi. Bu esa mazkur tizimni tarixiy-pedagogik nuqtai nazardan chuqurroq anglash va baholash imkonini beradi.

Qadimgi Rimda ta’lim tizimi insonni ijtimoiy tizimning faol subyekti sifatida shakllantirishga yo‘naltirilgan murakkab va ko‘p qirrali ijtimoiy-madaniy institut sifatida tarixiy taraqqiyot jarayonida bosqichma-bosqich shakllangan. Dastlabki davrlarda ta’lim jarayoni asosan oilaviy tarbiya doirasida amalga oshirilgan bo‘lib, unda yosh avlodga ajdodlardan meros

bo‘lib kelgan an’anaviy qadriyatlar, fuqarolik burchi, axloqiy me’yorlar va amaliy hayotiy ko‘nikmalar singdirilgan. Bu davrda ta’limning asosiy maqsadi shaxsni jamiyatga moslashtirish va uni mavjud ijtimoiy tartibning barqarorligini ta’minlovchi element sifatida tarbiyalashdan iborat bo‘lgan. Shu bois ta’lim tizimi dastlab utilitar xarakterga ega bo‘lib, u ko‘proq amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan holda rivojlangan.

Miloddan avvalgi II–I asrlarga kelib Rim davlatining hududiy jihatdan kengayishi, ayniqsa ellinistik dunyo bilan siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalarning kuchayishi natijasida yunon pedagogik tafakkuri Rim jamiyatining intellektual hayotiga chuqur kirib bordi. Bu jarayon ta’lim tizimining sifat jihatidan transformatsiyalanishiga olib kelib, uni faqat amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish vositasidan nazariy bilimlar va intellektual rivojlanishga yo‘naltirilgan murakkab tizimga aylantirdi. Yunonlarning ilmiy-falsafiy merosi, ayniqsa mantiq, ritorika va grammatika sohalaridagi yutuqlari Rim ta’lim mazmunining asosiy komponentlariga aylandi. Natijada ta’lim jarayoni shaxsning nutqiy madaniyati, mantiqiy tafakkuri va analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi tizimli faoliyat sifatida shakllandi.

Rim ta’lim tizimining strukturaviy modeli qat’iy bosqichlilik tamoyiliga asoslangan bo‘lib, u o‘zaro uzviy bog‘langan uch asosiy pog‘onadan iborat bo‘lgan. Dastlabki bosqich – *ludus litterarius* – elementar savodxonlikni shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, bunda o‘quvchilar o‘qish, yozish va hisoblash kabi asosiy ko‘nikmalarni egallaganlar. Ikkinchi bosqich – *grammaticus* maktablari – tilshunoslik va adabiyotga asoslangan bo‘lib, unda klassik matnlarni tahlil qilish, ularning mazmunini anglash hamda tafakkur jarayonlarini rivojlantirish ustuvor ahamiyat kasb etgan. Eng yuqori bosqich –

ritorika maktablari – esa Rim ta’lim tizimining eng muhim bosqichi sifatida shakllanib, unda notiqlik san’ati, dalillash metodlari, siyosiy nutqni qurish texnikasi va huquqiy tafakkur rivojlantirilgan. Bu bosqich Rim jamiyatida ta’limning amaliy ahamiyatini keskin oshirib, uni davlat boshqaruvi va siyosiy faoliyat bilan bevosita bog‘lab qo‘ygan.

Yunon pedagogik an’analari Rim ta’lim tizimida nafaqat mazmuniy asos, balki metodologik paradigma sifatida ham namoyon bo‘lgan. Xususan, *enkyklios paideia* konsepsiyasi doirasida bilimlar kompleks va integratsiyalashgan holda o‘zlashtirilgan bo‘lib, grammatika, ritorika, falsafa va boshqa fanlar o‘zaro uyg‘unlikda o‘qitilgan. Ta’lim jarayonida qo‘llanilgan metodlar – memorizatsiya, ekzegeza, analitik tahlil va parafraz – o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini oshirish, balki ularning tafakkur faoliyatini yuqori bosqichga olib chiqishga xizmat qilgan. Klassik mualliflar, jumladan, Gomer, Vergiliy va Tsitseron asarlarining o‘quv dasturida markaziy o‘rin egallashi esa ta’limning estetik, axloqiy va ma’naviy komponentlarini mustahkamlab, shaxsning kompleks rivojlanishini ta’minlagan.

Shu bilan birga, Rim ta’lim tizimi o‘zining ijtimoiy-iqtisodiy asoslari jihatidan ma’lum darajada tabaqalashtirilgan xarakterga ega bo‘lgan. Ta’lim olish imkoniyati asosan aristokratik va badavlat qatlam vakillari bilan cheklangan bo‘lib, bu holat jamiyatda ijtimoiy tengsizlikning saqlanib qolishiga xizmat qilgan. Ta’lim jarayonining ko‘p hollarda xususiy o‘qituvchilar tomonidan olib borilishi uning markazlashmaganligini ko‘rsatsa-da, ayni paytda bu individual yondashuvni kuchaytirib, o‘quvchilarning intellektual salohiyatini chuqur rivojlantirish imkonini yaratgan. Natijada Rim jamiyatida yuqori savodxonlikka ega, keng dunyoqarashli va notiqlik mahorati

rivojlangan elita shakllangan bo‘lib, ular davlat boshqaruvi tizimining asosiy tayanchi sifatida faoliyat yuritgan.

Rimliklarning yunon ta’lim modelini o‘zlashtirish jarayoni uning oddiy ko‘chirilishi emas, balki ijodiy qayta ishlanishi va moslashtirilishi bilan xarakterlanadi. Ular yunon pedagogik tizimini o‘zlarining siyosiy, huquqiy va ijtimoiy ehtiyojlariga moslashtirish orqali uni yangi sifat bosqichiga olib chiqqanlar. Bu jarayonda ta’lim tizimi pragmatik yo‘nalishga ega bo‘lib, nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy faoliyat uchun zarur kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qilgan. Ayniqsa, huquqshunoslik, siyosat va davlat boshqaruvi sohalari uchun kadrlar tayyorlash ta’lim tizimining asosiy vazifasiga aylangan.

Umumlashtiruvchi sifatida shuni ta’kidlash mumkinki, qadimgi Rim ta’lim tizimi yunon pedagogik merosining mantiqiy davomchisi bo‘lish bilan birga, uni yangi tarixiy-iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy sharoitlarda transformatsiya qilish orqali yanada mukammal tizimga aylantirgan. Unda bilim berish, shaxsni tarbiyalash va jamiyat ehtiyojlariga mos kadrlar tayyorlash jarayonlari o‘zaro integratsiyalashgan holda amalga oshirilgan. Aynan shu integrativ yondashuv Rim ta’lim tizimining uzoq muddatli barqarorligini ta’minlab, uning keyingi Yevropa ta’lim an’analari shakllanishiga kuchli metodologik ta’sir ko‘rsatishiga zamin yaratgan.

**Xulosa. A**malga oshirilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, qadimgi Rim ta’lim tizimi yunon pedagogik merosining bevosita davomchisi sifatida shakllangan bo‘lsa-da, u oddiy transfer jarayoni natijasi emas, balki yangi ijtimoiy-siyosiy, huquqiy va madaniy sharoitlar ta’sirida chuqur transformatsiyaga uchragan murakkab pedagogik tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, grammatika va ritorikaning ustuvor yo‘nalish sifatida

institutsional darajada qaror topishi ta’limni nafaqat nazariy bilimlar majmui, balki davlat boshqaruvi, sud-huquq tizimi hamda siyosiy diskurs bilan uzviy integratsiyalashgan amaliy faoliyat sohasi sifatida shakllantirgan. Shu jihatdan, Rim jamiyatida ta’lim tizimi ijtimoiy tuzilmaning barqarorligini ta’minlovchi, fuqarolik ongini shakllantiruvchi hamda siyosiy-huquqiy kompetensiyalarni rivojlantiruvchi muhim institutsional mexanizm vazifasini bajargan.

Rimliklar tomonidan yunon pedagogik modelining ijodiy reinterpretatsiya qilinishi va adaptatsion qayta ishlanishi natijasida ta’lim tizimi funksional jihatdan takomillashgan, nazariy va amaliy komponentlar o‘rtasidagi muvozanat ta’minlangan hamda uning ijtimoiy samaradorligi sezilarli darajada oshgan. Mazkur tizimning evolyutsion rivojlanishi nafaqat antik davr doirasida, balki keyingi Yevropa pedagogik tafakkuri shakllanishida ham fundamental metodologik asos sifatida xizmat qilganini ko‘rsatadi. Umumiy nuqtai nazardan qaraganda, qadimgi Rim ta’lim tizimi tarixiy meros sifatida faqat bilim uzatish vositasi emas, balki jamiyatni boshqarish, madaniy identifikatsiyani mustahkamlash, intellektual salohiyatni rivojlantirish hamda ijtimoiy tizimning uzluksizligini ta’minlashga qaratilgan ko‘p funksiyali va yuqori darajada tashkil etilgan pedagogik model sifatida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Morgan T. *Education in the Greek and Roman Worlds*. – Cambridge University Press, 1998.
2. Marrou H.I. *A History of Education in Antiquity*. – Madison: University of Wisconsin Press, 1956.

3. Bonner S.F. *Education in Ancient Rome: From the Elder Cato to the Younger Pliny*. – London: Methuen, 1977.

4. Kennedy G.A. *Classical Rhetoric and Its Christian and Secular Tradition*. – Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1980.

Bloomer W.M. *A Companion to Ancient Education*. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2015.